INTERNET TARMOG‘IDA MUALLIFLIK HUQUQINI HIMOYA QILISH MASALALARINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL

Qambaraliyev A’zamjon Rasuljon o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti
e-mail: azamjon.kambaraliev@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisda internet tarmog‘ida mualliflik huquqini himoya qilishning zamonaviy tendensiyalari tahlil qilinadi. AQSh, Yevropa Ittifoqi va Osiyo mamlakatlarining huquqiy tajribasi qiyosiy metod asosida o‘rganiladi. Raqamli piratlik, sun’iy intellekt texnologiyalari va platforma intermediariylarining mas'uliyati bilan bog‘liq dolzarb muammolar ochib beriladi. O‘zbekiston qonunchiligini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: *mualliflik huquqi, internet, raqamli piratlik, DMCA, DSM Direktivasi, sun’iy intellekt, tovon.*

Abstract

This thesis analyzes the modern trends in copyright protection on the Internet. The legal experience of the USA, the European Union and Asian countries is studied through a comparative method. Topical problems related to digital piracy, artificial intelligence technologies and the liability of platform intermediaries are revealed. Practical proposals for harmonizing Uzbekistan's legislation with international standards are put forward.

Keywords: *copyright, internet, digital piracy, DMCA, DSM Directive, artificial intelligence, compensation.*

Raqamli texnologiyalar va internet tarmog‘ining jadal rivojlanishi natijasida mualliflik huquqi sohasida an’anaviy huquqiy tartibga solish usullari samaradorligini tobora yo‘qotmoqda. Musiqa, adabiy asarlar, kinematografiya,

dasturiy ta'minot va boshqa intellektual mahsulotlar internet orqali soniyalar ichida millionlab foydalanuvchilarga tarqalishi mumkin. Bu holat huquq egalarining manfaatlarini jiddiy zarar ko‘rishuiga olib kelmoqda. Jahon miqyosida raqamli piratlikdan yetkazilgan zarar yiliga 25-40 milliard dollarni tashkil etishi taxmin qilinadi.1

O‘zbekiston Respublikasida ham axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi tez sur'atli o‘sish – 2024-yil boshiga kelib internet foydalanuvchilari soni 30 milliondan oshishi – mualliflik huquqini raqamli muhitda himoya qilish masalasini dolzarb ilmiy muammoga aylantirmoqda. Amaldagi “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonun (2006-yil) esa zamonaviy raqamli muammolarni to‘liq qamrab ololmayapti.

Ushbu tezisning maqsadi – xorijiy huquqiy tajribani tahlil etish orqali internet muhitida mualliflik huquqini himoya qilishdagi zamonaviy tendensiyalarni aniqlash va O‘zbekistonga tegishli tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mualliflik huquqi – insonning ijodiy mehnati natijasida yaratilgan asarlarni huquqiy jihatdan himoya qiluvchi normalar tizimidir. Ushbu huquq instituti 1710-yildagi ingliz “Anna qirolichasi Statuti”dan boshlab rivojlanib kelgan bo‘lib, bugungi kunda 181 davlat tomonidan qabul qilingan 1886-yilgi Bern Konvensiyasi uning xalqaro asosini tashkil etadi.2

Raqamli muhit an'anaviy mualliflik huquqi doktrinasiga uch asosiy muammo keltirdi: (1) raqamli nusxaning asl nusxadan farq qilmasligi va uni tarqatishning deyarli xarajatsizligi; (2) internet faoliyatining transsunudiy tabiati tufayli yurisdiktsiya muammolari; (3) platforma intermediariylarining huquqiy

1 International Chamber of Commerce. The Economic Impacts of Counterfeiting and Piracy. – Geneva: ICC, 2023. – P. 12.

2 WIPO. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. Summary. – Geneva: WIPO, 2020. – P. 1.

maqomi noaniqligidir.3 Ushbu uchta omil birgalikda mualliflik huquqining an'anaviy himoya mexanizmlarini samarasiz qilishga olib keldi.

Xalqaro miqyosda 1996-yilda qabul qilingan WIPO Mualliflik Huquqi Shartnomasi (WCT) raqamli muhitga mo‘ljallangan birinchi xalqaro hujjat bo‘lib, u «ommaga yetkazish huquqi»ni (right of making available) mustaqil mulkiy huquq sifatida belgiladi. Ushbu huquq internet orqali asarlarni tarqatishni qamrab oladi va zamonaviy raqamli muhitda muhim ahamiyat kasb etadi.4

1998-yilda qabul qilingan Digital Millennium Copyright Act (DMCA) raqamli muhitdagi mualliflik huquqini tartibga solishda inqilobiy ahamiyat kasb etdi.5 Qonunning 512-moddasi internet-platformalar uchun “xavfsiz port” mexanizmini joriy etdi: foydalanuvchi joylashtirilgan noqonuniy kontentdan bexabar platforma, bildirish olganidan so‘ng darhol uni olib tashlasa, javobgarlikdan ozod etiladi. Bu “bildirish va olib tashlash” (Notice-and-Takedown) tizimi dunyodagi ko‘plab davlatlar uchun namuna bo‘ldi.

Amaliyotda ushbu mexanizm bir qator muammolarni yuzaga keltirdi. 2012-yilgi Viacom v. YouTube ishida sud platformaning “real bilim” (actual knowledge) yoki «qizil bayroq bilim» (red-flag knowledge)iga ega emasligi «xavfsiz liman» kafolatining asosiy sharti ekanligini ta'kidladi.6 Ammo katta platformalarning filtrlash texnologiyalariga ega bo‘lgan holda passiv vositachi sifatida hisoblanishi paradoksal vaziyat yaratmoqda.

Yevropa Ittifoqida 2019-yilda qabul qilingan “Raqamli Yagona Bozorda Mualliflik Huquqi Direktivi” (EU 2019/790, DSM Direktivi) katta internet-platformalarni foydalanuvchi tomonidan yuklangan kontentga nisbatan oldindan litsenziya olishga yoki texnik filtrlar orqali noqonuniy kontentni bloklashga majbur

3 Goldstein P., Hugenholtz B. International Copyright: Principles, Law, and Practice. – 4th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – P. 18–24.

4 WIPO Copyright Treaty (WCT), 1996. Art. 8. WIPO Lex Database. – Geneva: WIPO, 1996.

5 Digital Millennium Copyright Act, Pub. L. No. 105-304, 112 Stat. 2860 (1998). § 512.

6 Viacom International, Inc. v. YouTube, Inc., 676 F.3d 19 (2d Cir. 2012

etdi (17-modda)7. Ushbu yondashuv AQShning passiv “notice-and-takedown” modelidan tubdan farq qiladi va platformalarga faol mas’uliyat yuklaydi.

Direktiv tanqidchilar tomonidan ifoda erkinligiga tahdid sifatida baholandi. Ammo Yevropa Adolat Sudi 2022-yilgi Polsha v. Yevropa Parlamenti ishida Direktivning 17-moddasini Xartiyaning 11-moddasi (ifoda erkinligi) bilan muvofiq deb topdi.8 Shu bilan birga, Direktiv 17(7)-moddasida “mem”, parodiya va tanqid kabi qonuniy foydalanish turlarini bloklash taqiqlanishi nazarda tutildi.

Xitoy 2020-yilda Mualliflik Huquqi Qonunini yangilab, raqamli muhitdagi huquqbuzarliklar uchun jarimalarni 10 baravarga oshirdi va “ikki tomonlama bildirish» (double-notice) tizimini joriy etdi.9 Yaponiya 2020-yilda streaming piratlikni taqiqlash va DNS blokirovkasi mexanizmini qonunlashtirdi.

Internet muhitidagi mualliflik huquqi sohasida ikkita eng dolzarb muammo ajralib turadi.

Birinchi muammo – raqamli piratlik. 2024-yilgi ma’lumotlarga ko‘ra, global miqyosda har yili 130 milliarddan ortiq pirat kontent o‘tkazilmoqda.10 Asosiy tarqatish kanallari sifatida торрент-saytlar, noqonuniy streaming platformalar, Telegram kanallar va «mirror» saytlar xizmat qilmoqda. Texnik qarshi choralar (sayt blokirovkası, watermarking, Content ID) samarali bo‘lsa-da, VPN va proxy vositalari orqali ular tez-tez chetlab o‘tiladi.

Iqtisodiyot fanining tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, qonuniy va arzon raqamli alternativaning mavjudligi piratlikni eng samarali kamaytirish usuli hisoblanadi: Spotify joriy etilgandan so‘ng Skandinaviyada musiqa piratchiligining 50% ga kamayishi bunga dalildir.

---

7 Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019. OJ L 130. – Brussels, 2019. Art. 17.

8 Court of Justice of the EU. Case C-401/19, Republic of Poland v. European Parliament and Council (26 April 2022).

9 Copyright Law of the People's Republic of China (Revised 2020). National People's Congress. – Beijing, 2020. Art. 54.

10 MUSO. Global Online Piracy Report 2024. – London: MUSO, 2024. – P. 4–6.

Ikkinchi muammo – sun'iy intellekt (SI) va mualliflik huquqi. Generativ SI modellari (Midjourney, Stable Diffusion, ChatGPT) mualliflik huquqi bilan himoyalangan asarlar asosida o‘qitilishi yangi huquqiy savollarni tug‘dirdi: bu holat “adolatli foydalanish” (fair use)mi yoki huquq egasining ruxsatini talab etadimi? AQShda Getty Images kompaniyasi Stability AI ni 12 million tasvirni ruxsatsiz ishlatganlikda, The New York Times esa OpenAI va Microsoft ni o‘z maqolalarini o‘qitish uchun ruxsatsiz ishlatganlikda sudga berdi.11

Bundan tashqari, AQSh Mualliflik Huquqi Idorasi 2023-yilda faqat inson ijodining mahsuli bo‘lgan asarlar mualliflik huquqidan foyda olishi mumkinligini rasman tasdiqladi: SI tomonidan yaratilgan asar mustaqil mualliflik huquqiga ega bo‘la olmaydi.12 WIPO ham bu masala bo‘yicha maxsus siyosiy hujjat nashr etib, xalqaro normalar ishlab chiqish jarayonini boshladi.

O‘zbekiston Respublikasida mualliflik huquqini tartibga soluvchi asosiy hujjat – “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida»gi Qonun (1996-yil) hisoblanadi. Mamlakat 2001-yilda WIPO ga a'zo bo‘lgan va Bern Konvensiyasini ratifikatsiya qilgan. 2019-yilda intellectual mulkka oid faoliyatni yanada tartibga solish maqsadida dastavval Intellektual mulk agentligi, keyinchalik uning o‘rnidaIntellektual mulk Markazi davlat muassasasi tashkil etilib faoliyati doimiy asosda takomillashtirib borilmoqda.

Biroq amaldagi qonunchilikda quyidagi muhim kamchiliklar mavjud: internet-platformalarning huquqiy mas'uliyatini tartibga soluvchi maxsus normalarning yo‘qligi, SI va mualliflik huquqiga oid qoidalarning butunlay internet muhitga moslashmaganligi, internet tarmog‘ida huquq buzilgan taqdirda muallif huquqlarini himoya qilishning maxsus shakllari to‘la yetkazilgan zarar miqdoriga mutanosib qo‘llash bo‘yicha amaliyot shakllanmaganligi.

11 Getty Images (US), Inc. v. Stability AI, Ltd., Case No. 1:23-cv-00135 (D. Del. 2023); The New York Times Company v. Microsoft Corporation, OpenAI, Inc., Case No. 1:23-cv-11195 (S.D.N.Y. 2023).

12 U.S. Copyright Office. Copyright Registration Guidance: Works Containing Material Generated by Artificial Intelligence. 88 Fed. Reg. 16190 (March 16, 2023).

Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Taklif 1. “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonunga raqamli muhitda mualliflik huquqini himoya qilishga qaratilgan normalar qo‘shish. Xususan ,muallifning mutlaq huquqi hisoblangan asarni ommaga yetkazish huquqini himoya qilish va huquqbuzarlik natijasida yetkiziladigan zararni o‘rnini qoplash uchun yetarli tovon yoki zarar mqidorini hisoblashning mexanizmini yaratish lozim.

Taklif 2. Sun’iy intellekt va mualliflik huquqiga oid maxsus qoidalar ishlab chiqish. Xususan: SI o‘qitish uchun asardan foydalanish litsenziya shartnomasi asosida amalga oshirilishi, SI tomonidan yaratilgan asarlar muallif bo‘lmagan asarlar rejimini kiritilishi tartibini belgilash.

Taklif 3. Intellektual mulk nizolarini ko‘rib chiquvchi ixtisoslashgan sud palatalarini tashkil etish va tegishli hakamlarni maxsus o‘qitish dasturlarini joriy etish. Dastavval ushbu jarayonni hakamlik sudlaridan boshlash odatiy sudlarda mavjud ish hajmini kamaytirishga yordam beradi. Shuningdek, aynana mualliflik huquqi yoki intellectual mulk bo‘yicha maxsusu bilimga ega shaxslar tomonidan sud ishlarini ko‘rilishi ushbu ishlarni ko‘rish sifatini oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, internet muhitida mualliflik huquqini himoya qilish global miqyosda tubdan qayta ko‘rib chiqilayotgan soha hisoblanadi. AQSh, Yevropa Ittifoqi va Osiyo mamlakatlarining tajribasi taqqoslab o‘rganilganda, “xavfsiz port” mexanizmi (AQSh modeli) va “proaktiv mas'uliyat” (YeI modeli) o‘rtasidagi muvozanat masalasi eng dolzarb munozara mavzusi bo‘lib qolmoqligi ayon bo‘ldi. Sun'iy intellekt texnologiyalari esa xalqaro huquqiy hamjamiyat hali yetarli javob topa olmagan yangi savollar qo‘ymoqda.

O‘zbekiston Respublikasi uchun eng zarur qadam – amaldagi mualliflik huquqi qonunchiligini WIPO Internet Shartnomalari va xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, internet-platformalar mas’uliyatini aniq belgilash va SI texnologiyalariga oid normativ bazani shakllantirish hisoblanadi. Ushbu

islohotlarni amalga oshirish O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyot rivojida ishtirokini mustahkamlaydi va ijodkorlar huquqlarini samarali himoya qilishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. International Chamber of Commerce. The Economic Impacts of Counterfeiting and Piracy. – Geneva: ICC, 2023.
2. WIPO Copyright Treaty (WCT), 1996. WIPO Lex Database. – Geneva: WIPO, 1996.
3. Goldstein P., Hugenholtz B. International Copyright: Principles, Law, and Practice. – 4th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2019.
4. Digital Millennium Copyright Act, Pub. L. No. 105-304, 112 Stat. 2860 (1998).
5. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright in the Digital Single Market. OJ L 130. – Brussels, 2019.
6. Viacom International, Inc. v. YouTube, Inc., 676 F.3d 19 (2d Cir. 2012).
7. CJEU. Case C-401/19, Republic of Poland v. European Parliament and Council (26 April 2022).
8. Copyright Law of the People's Republic of China (Revised 2020). – Beijing: NPC, 2020.
9. Act for Partial Revision of the Copyright Act (Japan), Law No. 48 of 2020. – Agency for Cultural Affairs of Japan.
10. Kim D., Lee J. Copyright Law in Korea. – Seoul: Korea Legislation Research Institute, 2022.
11. MUSO. Global Online Piracy Report 2024. – London: MUSO, 2024.
12. Danaher B., Waldfogel J. Reel Piracy // Journal of Law and Economics. – 2012. – Vol. 55, No. 2.

13. U.S. Copyright Office. Copyright Registration Guidance: Works Containing Material Generated by Artificial Intelligence. 88 Fed. Reg. 16190 (2023).
14. WIPO. Issues Paper on Intellectual Property Policy and Artificial Intelligence. WIPO/IP/AI/2/GE/20/1. – Geneva: WIPO, 2020.
15. O‘zbekiston Respublikasining «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida»gi Qonuni, №42 (2021-yil tahriri).